

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

Habilitační práce

Oponent

**Pracoviště opONENTA,
institute**

JUDr. Martin Hapla, Ph.D.

Utilitarismus a filosofie lidských práv

Doc. JUDr. Pavel Ondřejek, Ph.D.

Univerzita Karlova, Právnická fakulta
katedra teorie práva a právních učení
Nám. Curieových 901/7

Praha 1

116 40

Není pochyb o tom, že lidská práva tvoří v současných státech základ vztahu mezi jednotlivcem a státem a ovlivňují do určité míry i vztahy mezi jednotlivci navzájem. Pojetí lidských práv tak souvisí s tím, co německá ústavní teorie nazývá obrazem člověka v ústavním státě.¹ I z toho důvodu je v posledních desetiletích problematice lidských práv věnována značná pozornost, přičemž zkoumání lidských práv může být prováděno z mnoha perspektiv. Předkládaná habilitační práce dr. Martina Haply se věnuje jednomu z aspektů teorie lidských práv, a to konkrétně možnosti justifikace lidských práv pomocí etické teorie utilitarismu. Jedná se o úzce vymezené téma umožňující dostatečnou hloubku provedené analýzy. Habilitační práce je rovněž v českém prostředí jedinečná, neboť celá řada jiných děl zaměřených na lidská práva (a to i právně teoreticky zaměřených) se věnuje spíše metodologii interpretace a aplikace lidských práv. **Z tohoto hlediska je práce důležitá pro rozvoj oboru a pro další bádání v této oblasti.** Ačkoliv jde o práci z oboru filozofie práva, který je oborem teoretickým, autor v úvodu přesvědčivě vysvětluje, že otázka justifikace lidských práv může mít vliv na jejich aplikaci soudy a dalšími orgány, **práce tedy přes své teoretické ladění má i částečně praktické důsledky.**

Velmi kladně hodnotím již samotný úvod práce, kde jsou vysvětleny základní pojmy, s nimiž autor pracuje, dále je zde naznačena struktura práce, a popsán základní problém, kterým je tvrzená neslučitelnost filozofie utilitarismu na straně jedné a lidských práv na straně druhé. Úvod zdůrazňuje také **aktuálnost zkoumaného tématu**, když jej zasazuje do rámce současných, nejen tuzemských, nýbrž i zahraničních diskusí o lidských právech. Zároveň autor v úvodu podrobně vysvětluje, jak habilitační práce souvisí s jeho předchozími díly věnovanými lidským právům. Tuto skutečnost hodnotím velmi kladně, neboť pomáhá čtenáři v tom, aby mohl vnímat myšlenky autora v kontextu jeho předchozích děl.

Dr. Hapla strukturuje argument v práci logicky, jednotlivé kapitoly na sebe výborně navazují. Přestože hlavní argument o slučitelnosti utilitarismu a lidských práv je předložen již v páté kapitole z devíti, navazující části práce jsou rovněž z hlediska struktury práce velmi podstatné, protože v nich autor vysvětluje, v čem jsou alternativní koncepce zdůvodnění lidských práv deficitní a v čem je naopak výhodné založit zdůvodnění lidských práv na teorii utilitarismu (v autorově širším pojetí než utilitarismus činů). Drobná připomínka k tomuto **přístupu**

¹ Stern, Klaus: Idee der Menschenrechte und Positivität der Grundrechte. In: Isensee, Josef, Kirchhof, Paul (eds.). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Sv. IX. *Allgemeine Grundrechtslehren*. 3. vyd., Heidelberg: C. F. Müller, 2011, str. 6.

k řešení práce by mohla spočívat v tom, že by autor mohl ještě jasněji zdůraznit přednosti utilitarismu, anebo naopak nevýhody tohoto zdůvodnění oproti alternativním koncepcím. Ve stávající podobě se zdá, že autor uznává určité výhody zdůvodnění pomocí alternativních teorií (konkrétně zdůvodnění opírající se teorie základních potřeb a schopností v 6. kapitole, teorie normativního aktérství v 7. kapitole, diskurzivní teorie právní argumentace v 8. kapitole a konečně specifický přístup založený na sentimentálním vzdělávání v 9. kapitole). Podobně jako v závěru sedmé kapitoly srovnávaná teorie normativního aktérství s konsekvencialismem by podobné komparace předností a nevýhod zdůvodnění lidských práv založených na utilitarismu a jedné z konkurujících teorií mohly být obsaženy v každé ze závěrečných čtyř kapitol. Stejně tak by celkové zhodnocení mohl autor provést v závěru celé práce. Tím by se podle mého názoru ještě více posílila vazba na základní téma celé práce.

Pokud jde o **použitou metodologii**, práci dominuje doktrinární a pojmová analýza, což odpovídá převážně teoretickému ladění práce. Cenné jsou jak detailní analýzy těch částí děl vybraných klasických autorů věnujících se utilitarismu (např. J. Bentham a nebo J. S. Mill), tak i recentních prací teoretiků lidských práv (J. Griffina, A. Gewirtha, R. Alexyho a dalších). Autor dílo každého autora pečlivě hodnotí; jakkoliv si vybírá jen tu část zaměřenou na justifikaci lidských práv, je zřejmé, že uvažuje v kontextu dalších prací těchto autorů. Analýza různých přístupů ke zdůvodnění lidských práv stejně jako různých koncepcí utilitarismu slouží autorovi jako základ pro představení vlastní koncepce utilitarismu, kterou charakterizuje ve třetí kapitole jako pragmatický utilitarismus, zohledňující dlouhodobé konsekvence oproti krátkodobým řešením. Tento pragmatický utilitarismus se je současně vědom faktických omezení a složitosti různých kalkulací, které jsou s hodnocením užitku spojeny. Je trochu škoda, že tato originální koncepce utilitarismu nebyla autorem podrobněji srovnána s klasickým, ale i některými modernějšími přístupy k utilitarismu, jako například teorii preferenčního utilitarismu, utilitarismu pravidel apod., resp. k dalším konsekvencialistickým teoriím.

Za hlavní přednosti takovéhoho utilitaristického pojetí justifikace lidských práv autor považuje: schopnost uchopit komplexní povahu práv a ospravedlnit práva všech lidí, nikoliv jen aktivních aktérů, a dále oslabení námitky kulturního relativismu práv, která jsou často vnímána jako západní koncept založený na individualistické koncepci, což není přitažlivá koncepce v řadě částí světa.

Celkově lze závěry autora hodnotit jako velmi kvalitní a přesvědčivě zdůvodněné. Dosažené výsledky jsou podle mého názoru jednoznačně původní, a to nejen v české právní vědě. O tom svědčí i několik zahraničních článků autora věnovaných dílčím aspektům zdůvodnění lidských práv, které vyšly v prestižních časopisech zaměřených na teorii a filozofii práva. V této souvislosti je ale třeba zdůraznit, že myšlenky obsažené v již publikovaných člancích byly sice autorem částečně při psaní práce využity, každý z článků byl však podstatně přepracován, tak aby byly použity jen ty myšlenky, které jsou relevantní pro tuto práci.

Z hlediska formální stránky a jazykové úrovně práce považuji práci rovněž za velmi kvalitní. Především je třeba vyzdvihnout jasnost autorova jazyka, který přibližuje často poměrně složitou problematiku způsobem, který je srozumitelný i právníkům, kteří přímo teorii lidských práv nestudovali. Na mnoha místech autor vysvětluje složitější teorie na vlastních příkladech, což ke srozumitelnosti argumentace jednoznačně přispívá. Dílčí připomínky v této oblasti by se mohly týkat ne zcela jednotné citační normy. V práci jsem našel jen minimum gramatických chyb. Drobná připomínka se týká používání anglicismů: na některých místech to zřejmě nečiní velký problém (třeba pojem welfare se obtížně překládá, stejně jako je přijatelná zkratka is-ought problém), jinde (např. proces public reasoning – str. 157, self-evident na str. 171) nejsou podle mého názoru nutné.

Na závěr posudku z pozice oponenta předložím několik **připomínek věcné povahy k práci**:

- 1) V úvodu by autor mohl jasněji vysvětlit, vůči jaké koncepci utilitarismu se vymezuje a kdo přesně tvrdí, že utilitarismus a lidská práva jsou neslučitelná a o co tento svůj názor opírá. Domnívám se, že v návaznosti na konkrétní kritiku by tak autor mohl svou koncepci pragmatického utilitarismu ještě více precizovat (viz i připomínku výše).
- 2) Upozorňuji na to, že autorovo pojetí „lidí, kteří nejsou osobami“ (str. 25, 67, 175-177) patrně vychází z děl morálních filozofů (zejm. Douglase Husaka) a ne zcela se kryje s pojmy osoby a osobnosti, tak jak s nimi pracuje česká právní teorie (srov. např. řadu děl prof. Karla Berana). Na tento rozpor by mohl autor v habilitační práci podrobněji odkázat. Po přečtení autorových závěrů sedmé kapitoly na str. 186 si kladu rovněž otázku, zda je absence práv lidí, kteří nejsou aktéry (protože jsou například v bezvědomí), v souladu s utilitaristickou justifikací lidských práv.
- 3) Ve třetí kapitole, kde autor diskutuje koncepci hedonistického utilitarismu se nabízí otázka, jestli je pocit štěstí nutné vnímat kategoricky (člověk je buď šťastný nebo nešťastný), anebo spíše graduálně (jsem jen trochu šťastný, jsem šťastnější než jindy). Domnívám se, že zkušenost neodpovídá první z výše uvedených možností, nýbrž spíše té druhé.
- 4) Pokud autor kritizuje na str. 162 vynucování lidských práv na vnitrostátní úrovni, domnívám se, že tuto situaci nelze bez dalšího srovnávat s méně efektivním systémem vynucování v rámci mezinárodního práva lidských práv. Jsem toho názoru, že je také třeba rozlišovat liberální demokracie s funkčním soudnictvím a jiné státy. Zkrátka, k takovému obecnému závěru by podle mého závěru byla potřebná podrobnější (spíše empirická) analýza, která možná existuje, ale autor na ni neodkazuje.
- 5) K autorovým komentářům díla Roberta Alexyho doplňuji, že jeho koncepce správnosti (Richtigkeit, correctness) je klíčová nejen pro jeho teorii právní argumentace, ale především i pro jeho non-pozitivistické pojetí práva.²

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

- 1) Mohl by dr. Hapla vysvětlit rozdíly mezi svou koncepcí pragmatického utilitarismu a koncepcí utilitarismu pravidel?
- 2) Ve známém rozhodnutí ze dne 15. února 2006 (BVerfGE 115, 118) zrušil německý Spolkový ústavní soud ustanovení německého zákona na ochranu vzdušného prostoru (*Luftsicherheitsgesetz*), na základě něhož byla armáda oprávněna sestřelit civilní letadlo, pokud by mohlo být použito jako zbraň. Toto rozhodnutí se opíralo o argumenty deontologické morálky (základem byly kantovské úvahy o lidské důstojnosti a Dürigova formule objektu). Argumentace německé vlády obhajující zákon se naopak opírala o utilitaristický kalkul počtu možných obětí. Bylo by možné podle dr. Haply argumentovat z pozic utilitarismu i ve prospěch zrušení výše uvedeného ustanovení zákona? Jinými slovy, lze si představit stejný výsledek řízení opírající se o argumenty utilitarismu a zpochybňující současně utilitaristický kalkul představený německou vládou?

² K propojení obou těchto Alexyho teorií srov. Klatt, Matthias. Robert Alexy's Philosophy of Law as System. In: Klatt, Matthias (ed.). *Institutionalized Reason. The Jurisprudence of Robert Alexy*. Oxford: Oxford University Press, 2012, str. 1–26.

- 3) Na str. 132 habilitační práce dr. Hapla tvrdí, že s pomocí utilitarismu je možné řešit tvrzenou nesouměřitelnost základních práv a veřejných zájmů v rámci jejich poměrování při aplikaci principu proporcionality. Neznamenaloby to ale současně, že by poměrování samotné muselo být prováděno na základě konsekvenčialistické argumentace? To je něco, co vehementně popírá jak Kai Möller, tak také například Robert Alexy (u něhož jsou projevem Paretova optima pouze testy vhodnosti a potřeby, nikoliv poměrování).

Závěr

Habilitační práce Martina Haply „Utilitarismus a filosofie lidských práv“ **jednoznačně splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Teorie práva.

V Praze

Dne 21. července 2022

podpis